

HOFIZ SHEROZIY RUBOIYLARIDA SO‘FIYLIK TA’LIMOTI ALOMATLARI

Shomurodova Sevar Ilyasovna

O‘zMU O‘zbek filologiyasi fakulteti
Adabiyotshunoslik kafedrasida katta o‘qituvchisi

shomurodovas1964@gmail.com

Nuriddinov Nodir Nurmat o‘g‘li

TDSHU Eron-afg‘on filologiyasi kafedrasida dotsenti,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori

nur_nn@mail.ru

Arifdjanov Zokir Tohirovich

O‘zXIA O‘zbek tili va mumtoz sharq
adabiyoti kafedrasida katta o‘qituvchisi

zokirarifdjanov@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqola so‘fiylik (tasavvuf)ning kelib chiqishiga sabab bo‘lgan munozaralarning umunlashgan qisqacha sharhi, Hofiz Sheroziy ruboiylarida tasavvufona qarashlarning aks etishi, tasavvuf va fors poeziyasi orasidagi o‘zaro bog‘lanish masalalarini oydinlashtirishga bag‘ishlangan. Shuningdek, “so‘fizm” etimologiyasiga ham e‘tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: *tasavvuf, so‘fizm, tariqat, naqshbandiya, ishroqiya, poeziya, g‘azal, ruboiy, ramz, fors she‘riyati, hijo, bahr, tarjima, mazmun.*

ABSTRACT

The article is devoted to a brief overview of the debates that led to the origin of Sufism (mysticism), the reflection of views on Sufism in Hafiz Shirazi's Rubaiyats, and the clarification of the issues of interconnection between Sufism and Persian poetry. Attention is also paid to the etymology of "Sufism".

Key words: *Sufism, tariqat, Naqshbandiyyah, ishraqiya, poetry, ghazal, rubai, symbol, Persian poetry, hija, bahr, translation, content.*

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена краткому обзору споров, приведших к зарождению суфизма (мистицизма), отражению взглядов на суфизм в рубайятах Хафиза Ширази, выяснению вопросов взаимосвязи суфизма и персидской поэзии. Внимание также уделяется этимологии слова «суфизм».

Ключевые слова: *суфизм, тарикат, нақшбандийя, ишракия, поэзия, газель, рубай, символ, персидская поэзия, хиджа, бахр, перевод, содержание*

KIRISH

So‘fiylik so‘zining kelib chiqishi, ma‘nosi to‘g‘risida juda ko‘p taxminlar bo‘lib, ularning ichida diqqatimizni tortgani quyidagilardir:

1. Islom dini endigina qaror topayotgan paytlarda musulmonlik yo‘lini tanlagan insonlar orasidagi muqim boshpanasi bo‘lmagan g‘aribu g‘urabolar payg‘ambarimiz Muhammad (s.a.v) ning uylari yonida tiklangan chodirda tunar ekanlar. Bunday kishilar “ahli as-suffa”(chodirda tunaydiganlar) deyilgan (Umar Hayyom o‘z ruboiylarida sufiy qarashlarni targ‘ib qilgani va hatto “hayyom” forschada “chodir”, yoki, “chodir tikuvchi” ekanini nazarga olsak, “sufiy” so‘zi “ahli as-suffa”dan kelib chiqqani asosliroqdek tuyuladi);

2. “Suf” arabchada jun (jundan to‘qilgan kiyim) ma‘nosini bildirishini, so‘fiylik tariqati tarafdorlari shunday kiyimda yurganliklari uchun so‘fiylik shu so‘z zaminida ham vujudga kelgan, degan fikr;

3. Abu Rayhon Beruniyning “sufizm - yunoncha *sofiya*-bilim, donishmandlik so‘zidan kelib chiqqan” degan mazmundagi fikri. Ulug‘ olimning X asrda yashagani, hamda biz tasavvur va taqqos yo‘li bilangina jonlantiradigan o‘sha davr voqealarini ul zot bevosita ko‘rib, sharhlaganliklari, Abu Rayhon Beruniy har bir gapini bilim va tajribaga asoslanib aytganini hisobga olsak ushbu fikrni asosli deb aytish mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Nazariy adabiyotlar tadqiqi tavsifiy hamda komponent metodlar asosida amalga oshirildi.

Tasavvufona dunyoqarashni she‘riyatda aks ettirish jihatlari. So‘fiylik (at-tasavvuf) haqida so‘z ketganida bu tariqat asoschilari, nazariyotchilari, tashviqotchilari va tarafdorlarining asarlarida ramz va ishora yetakchilik qilishini yodda tutmoq zarur. Gapimizga hujjat tariqasida tasavvufdagi xojagoniy tariqati asoschisi Abduxoliq G‘ijduvoni r.a. (1103-1179) targ‘ib etgan shiorlar (“yotkard”, “bozgasht”, “nigohdosht”, “yoddosht”) ni, yoki naqshbandiya tariqatiga asos solgan Bahovuddin Naqshbandiy r.a. (1318-1389) ning bosh shiori bo‘lmish “*dil ba yoru, dast ba kor*” ni, nihoyat, ishroqiya (“nur”) ta’limotining asoschisi eronlik mutasavvif Shihobuddin Umar Suhravardiy r.a. (1152-1191) ning “Munis ul-ushshoq” asari tasavvuf falsafasi bo‘lsa-da, bu asar boshdan-oyoq ramzlardan iborat ekanini ta’kidlashning o‘zi kifoya qiladi.

Bu misollarni aytib o‘tishimizdan maqsad - fors tilida aytilgan qisqagina ibora chuqur mazmunga ega bo‘lib, vaqt o‘tishi bilan aforizmga aylansa-da, boshqa bir tilga tarjima qilish uzundan-uzoq sharh talab bo‘lib qolishidir. Mohiyatan ramz, metafora, istiora, muqobala, tashbih, taqqosdan iborat fors poeziyasining nodir namunalarini tarjima qilish naqadar mushkulligi kunday ravshan.

NATIJALAR

Hofiz ruboiylaridagi “lafz ul-g‘ayb”. XVIII-XXI asrlarning ayrim adabiyotshunoslari asarlarida “Tasavvuf fors va arab poeziyasi rivojiga katta hissa qo‘shdi”, mazmunidagi xulosalarni kuzatish mumkin.

Umar Hayyom ruboiylarini ingliz tiliga tarjima qilgan Edvard Fisjerald ham, Hofiz Sheroziy kulliyotini nemis tiliga tarjima qilgan Iogann Volfgan Gyote ham, Hofiz Sheroziyini rus tiliga (Daumerning nemischa tarjimasiga tayanib) o‘g‘irgan rus shoiri Afanasiy Fet ham, Jaloliddin Rumiylarini fransuz tiliga tarjima qilgan J. De Vallenbur ham, Sa‘diy Sheroziy, Farididdin Attor, Jomiy, Navoiy kabi sharqning buyuk shoirlari asarlarini tarjima qilgan Yevropaning boshqa katta-kichik namoyandalarining har bittasi ham o‘zlari boshlab qo‘ygan ishlari davomida fors tilining poetikligi, lug‘aviy boyligiga guvoh bo‘lish bilan birgalikda mazkur shoirlar iqtidori qarshisida lol qolib, ular siymosiga g‘oyibona ta‘zim bajo keltirgan bo‘lsalar ajab emas.

Chunki, biz quvvayi hofizamiz imkoni va maqolamiz maqsadidan kelib chiqib, nomlarini sanab o‘tgan forsiyzabon shoirlar o‘z g‘azallari, ruboiylari hamda boshqa asarlarida o‘z so‘fiylik qarashlari ma‘nosini ifodalashda shunday ramz, shunday ishoralar ishlatganlarki, ularni boshqa tilga o‘g‘irganda mazmun, hijo, qofiya, bahrni baravar saqlab qolish g‘oyatda mushkul vazifa bo‘lib qoladi. Ba‘zan esa ularning asarlaridagi so‘zlarning tarjima qilinayotgan tildagi ekvivalenti umuman mavjud emasligi ayon bo‘lib qoladi. Bunda esa asarning asliyatdagi go‘zalligi, musiqiyliigi, ohangdorligi va “lo‘ndaligi” ga sezilarli putur yetadi.

“Tasavvuf fors she‘riyatini rivojlantirgan”, deyish emas, “tasavvuf fors she‘riyatiga ilohiylik; o‘qiganda, yoki tinglaganda sodda-osongina tushunarli bo‘lib tuyuladigan, ammo, tushuntirib berish mushkul bo‘lgan sirli joziba va xush ohangdorlik, eng muhimi teran ma‘no baxsh etgan”, deyish ma‘qulroqdir.

Fors poeziyasi mavqeini baland ko‘tarib turganlar qatorida “lison ul-g‘ayb (sehrli so‘z sohibi)”, “shakarlab” va yana bir qancha taxalluslar bilan ham ulug‘lanadigan, XIV asrda yashab o‘tgan Shams-ul Hofiz ash-Sheroziy asarlarida “rind” so‘zi ko‘p uchraydi. Rind – so‘fiyona ta‘limot tarafdorlari tomonidan faqirlik, darveshona yashash va hatto, mayxo‘rlik, kayf-safo bilan umr kechirish, bu dunyo ishlariga butunlay beparvo bo‘lgan kimsa obrazi qilib tasvirlanadi.

MUHOKAMA

XIV asr shoiri bo‘lmish Hofiz Sheroziy ijodida so‘fiyona qarashlarning aks etishi masalasiga qaytadigan bo‘lsak, Rind – Hofiz she‘riyatidagi axloqiy ideal bo‘lib, rindona yashash orzusi Hofiz ijodining yo‘lboshchisidir. U rindlikni kuylar ekan, ayrim ikkiyuzlamachi odamlardan xoli bo‘lgan dunyo haqida orzu qiladi. Ha, Hofiz

munofiqlarga qarshi kurashishni targ‘ib qilmaydi, balki faqatgina rindona turmush tarzi orzusi bilan yashaydi. Uning she‘riyatida rind va darvish ijobiy qahramon qilib ko‘rsatilsa, zohid va voiz ularning tersi sifatida baholangan. Faqat va faqat Allohga ishonish (tavakkul) – so‘fiylikning asosiy aqidalaridan. Hofiz buni o‘z g‘azallarining bir matla’sida shunday ifodalaydi:

*Birav, ey zohidu da‘vat makunam so‘i bihisht,
Ki xudo dar azal az bahri bihishtam nasirisht.*

Mazmuni: (bema‘ni gaplaringni to‘xtatgilu) ketaver, ey zohid, ki Alloh mening taqdirimga azaldan nimani bitgan bo‘lsa, shu bo‘lur.

Zohid – dunyo ishlaridan yuz o‘girib, o‘zini faqat toat-ibodatga baxsh etgan kishi. Shayx esa – sufiyning rahnamosi, piri, ustoz. Hofiz bu gapi bilan tasavvufda oliy maqom tutgan, haqiqiy shayx unvoniga munosib valiy zotlarni emas, o‘zini shayx maqomida ko‘rsatuvchi, riyokorlarni nazarda tutadi. Bu bayt tasavvuf shayxlarini tanqid, yoki riyokorlikda ayblash emas, aksincha, shayxlik orzusi bilan yashaydigan har kim ham bunga munosib bo‘lavermasligini ta‘kidlaydi.

Hofizning mana bu ruboiysida esa:

*Bargir sharobi tarabangezu biyo,
Pinhon zi raqibi sifla bistezu biyo!
Mashinav suxani xasm, ki binshinu marav,
Bishnav az man in nukta, ki barxezu biyo!*

Yuzaki qaraganda bu ruboiy kayf-safo, mayparastlikni targ‘ib etayotganday bo‘lib ko‘rinadi. Shunday bo‘lganida va bu ruboiyning yashirin ichki mazmunidan bexabar qolganimizda ham uni XIX asr ikkinchi yarmidan XX asrning dastlabki choragigacha Rus poeziyasida keng tus olib ketgan “simvolizm”ga dastur qilib olish mumkin bo‘lard. Ammo, Hofiz asarlari bunaqa kichkina maqsad va torgina ma‘noli bo‘lganida sakkiz asrdan buyon ahli ash‘orni qoyil qoldirib, hayratga sola olmagan, takror-takror esga olinadigan bo‘la olmasdi. Bu ruboiy ham aslida “lison ul-g‘ayb”lik mahsulidir. Chunonchi, ruboiyning so‘zma-so‘z tarjimasi:

“shodlik manbai bo‘lmish sharob birla kel, ko‘ngli qora raqibdan pinhona kel! Nodo‘stlar gapiga quloq solmagil, (do‘stona) gapim shulkim, yonginamga kel!” bo‘lsa-da, uning “pinhoni mazmuni” boshqacha. Fors poeziyasi tashqi (shaklan) va ichki (ishoraviy, ramzlar yordamidagi) shakl va mazmunga egaligini nazarda tutsak, ruboiyda dunyoning o‘tkinchi, mayda-chuyda, arziyas tashvishlariga o‘ralashib qolmay, yaxshilik qilish, oliy maqsadlarga intilish, “sharobi antahur” mastligi (Alloh zikri) bilan yashash, insonlarga nisbatan mehrlili va muruvvatli bo‘lish, ko‘ngilni qora niyatlar - g‘iybat, hasad, fisqu fasodlardan ozod tutishni tashviq etadi.

Hofiz o‘zining boshqa bir ruboiysida:

*Ne davlati dunyo ba sitam mearzad,
Ne lazzati mastiyash alam mearzad.
Na hafthazorsola shodii chahon
In mehnati haftro 'za g'am mearzad, – deydi.*

O'zbekcha mazmuni: dunyoning davlati (bitta) sitamga arzimas, mastlikning lazzati alamga arzimas, jahonning yetti ming yillik shodligi bu yetti kunlik g'amga arzimas.

Shoirning yana bir ruboiysi “*Forig' dili on kase, ki monandi hubob, Ham dar sari mayxona sarandoz shavad*” so'zlari bilan tugallangan.

O'zbekcha mazmuni: (Qaynayotgan) suv yuzidagi pufakday (jonfido aylashga tayyor) bo'lib va mayxona ostonasidan bosh ko'tarmaydigan kimsagina qalban ozoddir.

*Olam hama sar ba sar rabotest xarob,
Dar choi xarob ham xarob avlotar,*

degan satrlar bilan tugallangan ruboiy ham Hofiz ijodiga mansub.

Mazmuni: (Garchi) olam boshdan bosh xarob bino (kabi) bo'lsa-da, shu xarob bino ichra xarob bo'lmoq (kerak) yaxshidir.

*Bo shohidi sho 'xu shangu bo barbatu nay,
Kunchevu farog'atevu yak shishai may.
Chun garm shavad zi boda moro ragu pay,
Minnat mabaram yak chav az Hotami Tay!*

Mazmuni: Bir shisha mayu barbat va nayning sho'x, quvnoq sadolari shohidligida bir burchakda o'tirsamu, vujudim bodadan qizib borayotganini his qilsam, Hotami Toydan bir dona arpa tilamasdim.

*Gar hamchu man aftodai in dom shavi,
Ey bas, ki xarobi bodavu chom shavi,
Mo oshiqu rindu mastu olamso 'zem,
Bo mo manishin vagarna badnom shavi!*

O'zbekcha mazmuni: Men kabi (sen ham) bu domga ilinganingda (edi), bir qadah bodaga qurbon bo'lishga rozi turarding, bizku rind, mast va dunyo bexabarmiz, badnom bo'lishdan qo'rqsang, biz bilan o'tirma.

*Ishqi ruhi yor bar mani zor magir,
Bar xastadiloni rindi xammor magir.
So'fi, chu tu rasmi rahravon medoni,
Bar mardumi rind nukta bisyor magir!*

Mazmuni: Mening yor ishqidagi gaplarimni oh-zor deb bilma, xastadil rindlar qo'lidagi qadahni tortib olma, so'fi, sen (faqat) tekis yo'lni bilasan, (ko'p yo'lni

bilguvchi) rindni (o‘z gaplaring bilan) (u tanlagagan to‘g‘ri yo‘llarning biridan) ozdirma!

XULOSA

“Rind” “darajasi”ni olish (ahli zuhd nuqtai nazarida “rind darajasigacha tubanlashish”) uchun ko‘p pog‘onalarni bosib o‘tish talab etiladi. Fors she‘riyatida (shu jumladan Hofiz ruboiylarida) ijobiy sifatlanguvchi “rind”:

- qo‘ldan ketgani (o‘tmish) ga sajda ham taassuf ham qilmaydigan;
- kelish ehtimoli bo‘lgan yaxshilik bilan mag‘rur, yoki kelish ehtimoli bo‘lgan yomonlikdan tushkun holatga tushmaydigan, kelmaganga o‘zini baxsh etmaydigan;
- hoziri(naqdi)dan qanoatlanib va shuni baxt hisoblab yashaydigan;
- na molu davlat, na mansabu martabaga, umuman, dunyoning har qanday tashvishiga bepisand kimsadir.

Hamma gap shundaki, tasavvufda ijobiy baholanadigan rind, darvish, mug‘ va shu kabi boshqa kimsalarning oliy orzusi bo‘lmish: may, mayxo‘rlik, mastlik, “yor visoli”, “xarobotda xaroblik” aslida Alloh madhi, Alloh zikri, o‘zni xudojo‘ylikka butkul baxsh etish, Alloh qudrati oldida hamma narsaning hechligiga ishora va bularni ramziy ifodalashdir.

Muxtasar qilsak, tasavvuf islom dinining rivojiga katta hissa qo‘shgan va bu hissaning salmoqli qismi fors poeziyasiga to‘g‘ri keladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. Мирзоев А. М. Рудаки. Жизнь и творчество. – М., 1968.
2. Umar Hayyom. Ruboiylar. “Raduga” nashriyoti. – T., 1985.
3. Hofizi Sherozy, “Kulliyot”. Nashriyoti “Irfon”. – Dushanbe, 1983.
4. “Sino” jurnali, №34-35-36. “Bunyod-e andeshe-ye eslomi” nashriyoti, – Tehron. 2009 yil,